

22.2.2022

Dnro:92 /D.a.3/2022

Oikeusministeriö
kirjaamo.om(at)gov.fi

Viite: *Saamelaiskäräjistä annetun lain 7 §:n mukainen kertomus vuodelta 2021*

Asia: *Saamelaiskäräjistä annetun lain 7 §:n mukaan Saamelaiskäräjät laatii vuosittain valtioneuvostolle hallituksen kertomuksen laatimista varten kertomuksen siitä, mitä merkittävää on tapahtunut saamelaisia erityisesti koskevien asioiden kehityksessä.*

Saamelaiskäräjät on käsitellyt asiaa kokouksessaan 22.2.2022 ja toteaa seuraavaa:

1. SAAMELAISKÄRÄJIEN VARSINAINEN TOIMINTA

Saamelaiskäräjät edustaa perustuslain ja saamelaiskäräjistä annetun lain nojalla saamelaisia ja ilmaisee saamelaisten virallisen kannan. Saamelaiskäräjät on kertomusvuonna osallistunut lainsäädäntöhankkeisiin antamalla lakiesityksistä lausuntoja, ollut kuultavana eduskunnan valiokunnissa ja käynyt esityksistä saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisia neuvotteluja yhteensä 41 kertaa, joista viiden neuvottelun osalta neuvotteluja jatkettiin jatkoneuvotteluiden muodossa. Saamelaiskäräjät antoi lausuntoja yhteensä 112 kpl, aloitteita ja esityksiä 17 kpl sekä muistioita 7 ja kannanottoja 2 kpl, yhteensä 138 kpl. Kaikkeen Saamelaiskäräjien toimintaan vaikutti kertomusvuonna huomattavasti vuonna 2020 alkanut koronaviruspandemia ja sen tuoma poikkeustila. Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät pyrki toiminnassaan kuitenkin edelleen kehittämään yhteistyötä ja tiedonvälitystä Suomen valtion suuntaan. Yleisesti ottaen toimintaa ja yhteistyötä kehitettiin entistä enemmän etäyhteysvälineitä hyödyntäväksi, jolla pystyttiin jonkin verran kompensoimaan pandemian aiheuttamia rajoituksia muun muassa yhteistyöhön valtion viranomaisten suuntaan. Myös Saamelaiskäräjien ja eduskuntapuolueiden yhteistyöelimen työtä jatkettiin etäyhteyksien välityksellä. Kertomusvuonna saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisten neuvotteluiden määrä on edelleen kasvanut edellisvuodesta, mikä Saamelaiskäräjien käsityksen mukaan kertoo siitä, että Saamelaisille kuuluvien oikeuksien toteuttamisessa alkuperäiskansana on paljon tehtävää, jotta Suomen perustuslain turvaama saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan sekä kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto voisivat asianmukaisesti toteutua. Neuvottelumenettelyn toteuttamisessa havaittujen ongelmien ja epätietoisuuden vuoksi Saamelaiskäräjät on pyrkinyt kertomusvuoden aikana käymissään Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisissa neuvotteluissa painottamaan Saamelaiskäräjien ja oikeusministeriön yhdessä laatiman ohjeen sisältöä saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisen neuvotteluvollisuuden asianmukaiseksi toteuttamiseksi. Lisäksi 9 §:n mukaisen neuvotteluvallisuuden kehittämistä on pidetty yhtenä kertomusvuoden aikana valmistuneen saamelaiskäräjälain uudistus esityksen sisältämistä tärkeimmistä kokonaisuuksista. Lisäksi Saamelaiskäräjien ja eri ministeriöiden välistä yhteistyötä pyrittiin edistämään mm. saamelaisasioiden neuvottelupäivien yhteydessä tapahtuvien keskustelujen sekä suorien, vapaamuotoisempien neuvotteluiden avulla. Saamelaiskäräjien rahoitusta on toimintavuonna kasvatettu 80 000€ toisen lakimiessihteerin palkkaamiseksi sekä 34 000€ palkkojen yleiskorotuksiin. Saamelaiskäräjien tehokasta toimintaa ja vaikutusmahdollisuuksia heikentää tästä huolimatta edelleen resurssipula. Muun muassa Työterveyshuolto on terveystarkastuslausunnoissaan pyytänyt Saamelaiskäräjiä kiinnittämään huomiota työn kuormittavuuden vähentämiseen. Saamelaiskäräjillä on läsnäolo- ja puheoikeus Lapin liiton hallituksessa. Saamelaiskäräjillä on ollut edustus kirkolliskokouksessa.

2. SAAMELAISTEN PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN KEHITTYMINEN

Saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin toteuttamista on valmisteltu tiiviissä yhteistyössä Suomen valtion, Saamelaiskäräjien ja Kolttien kyläkokouksen edustajien kanssa. Komission tavoitteena on koota saamelaisten kokemukset Suomen valtion ja eri viranomaisten toimista sekä tehdä tämä tieto näkyväksi. Valtioneuvosto asetti totuus- ja sovintokomission 28.10.2021. Tämän lisäksi Saamelaiskäräjät on valmistellut yhdessä Suomen valtion edustajien kanssa totuus- ja sovintoprosessin yhteyteen edellytetyn psykososiaalisen tuen toteuttamista

osana prosessia, jotta tukipalvelut olisivat saamelaisten käytössä siinä vaiheessa, kun komissio aloittaa työnsä. Kertomusvuoden lopussa neuvottelut asiassa olivat kuitenkin vielä osittain kesken.

Saamelaisten oikeudellisen aseman kannalta merkityksellisintä lakia, lakia saamelaiskäräjistä, koskeva uudistamistyö käynnistyi vuoden 2020 lopulla, oikeusministeriön asetettua uudistusta valmistelleen toimikunnan. Toimikunnan tehtävänä oli valmistella tarpeelliset muutokset saamelaiskäräjistä annettuun lakiin. Toimikunnan työn perustana ovat perusoikeudet ja muut perustuslain asettamat velvoitteet, Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset, YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva julistus sekä muu oikeuden ja kansainvälisen oikeuden kehitys ja viimeaikaiset ratkaisut. Työssä otettiin huomioon myös parafoitu Pohjoismainen saamelaissopimus sekä ILO 169 -sopimus ja YK:n ihmisoikeuskomitean 1.2.2019 antamat Suomea koskevat langettavat ratkaisut CCPR/C/124/D/2668/2015 ja CCPR/C/124/D/2950/2017. Toimikunta luovutti toimikautensa päättyessä 15.5.2021 hallituksen esitysluonnoksen muotoon valmistellun mietintönsä VN/5875/2019, saamelaiskäräjistä annetun lain uudistamiseksi.

3. SAAMELAISKÄRÄJIEN KANSAINVÄLINEN TOIMINTA

Koronaviruspandemia vaikutti edelleen Saamelaiskäräjien kansainväliseen toimintaan toimintavuonna. Kansainvälisten kokousten järjestäminen jatkui pääsääntöisesti virtuaalisena tai ns. hybridimuodossa. Joitakin kansainvälisiä kokouksia järjestettiin myös perinteisesti fyysisinä kokouksina mukaan lukien YK:n ilmastokonferenssi (UNFCCC COP26) Glasgow'ssa loka-marraskuussa ja YK:n ruokajärjestelmähuippukokouksen ns. Pre-Summit heinäkuussa Roomassa, joihin Saamelaiskäräjät osallistui. Muihin kansainvälisiin kokouksiin, konferensseihin sekä seminaareihin Saamelaiskäräjät osallistui etäyhteyksin. Saamelaiskäräjillä oli kertomusvuoden alkuun asti Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston (SPN) puheenjohtajuus, joka siirtyi Norjan Saamelaiskäräjille tammikuun 2021 lopulla. Pandemia vaikutti myös saamelaisparlamentaarikkojen konferenssiin, joka päätettiin edelleen siirtää pidettäväksi vuonna 2022. Lisäksi Saamelaiskäräjät osallistui aktiivisesti prosessiin, jolla pyritään vahvistamaan alkuperäiskansojen osallistumismahdollisuuksia YK:n eri elimissä alkuperäiskansoja koskevien asioiden käsittelyssä. Saamelaiskäräjät osallistui myös YK:n Yleiskokouksen sekä Ihmisoikeusneuvoston alkuperäiskansapäätöslauselmien laatimiseen yhdessä valtion kanssa. Saamelaiskäräjät aloitti keskustelut ulkoministeriön kanssa yhteistyön lisäämisestä Suomen kehityspolitiikan suunnitteluun sekä Arktisen neuvoston toimintaan liittyen. Saamelaiskäräjät osallistui Suomen Arktisen politiikan strategian valmisteluun, joka julkaistiin kesäkuussa 2021. Saamelaiskäräjät osallistui lisäksi aktiivisesti Euroopan Unionin uuden Interreg Aurora- ohjelman (2021-2027) valmisteluun ja vastasi yhdessä Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjien kanssa ohjelman saamelaisosa-alueen sisällöstä.

Suomi sai kertomusvuonna saamelaisiin liittyviä päätelmiä ja suosituksia YK:n ihmisoikeuskomitealta kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus) täytäntöönpanosta sekä taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitealta TSS -sopimuksen täytäntöönpanosta.

4. SAAMELAISIA KOSKEVA ERITYISLAINSÄÄDÄNTÖ

Saamelaisten kannalta muita merkittäviä lainsäädännön uudistamishankkeita, joiden valmisteluun Saamelaiskäräjät on kertomusvuoden aikana aktiivisesti osallistunut, olivat saamelaiskäräjälain lisäksi muun muassa hankkeet maankäyttö- ja rakennuslain, luonnonsuojelulain, ilmastolain, muinaismuistolain ja kaivoslain uudistamiseksi. Kertomusvuoden alussa astui voimaan myös uusi rakennusperinnön suojelusta annettu laki, jonka valmisteluun Saamelaiskäräjät on myös osallistunut. Saamelaiskäräjät on edistänyt lainvalmistelussa Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen (78/1994) art. 8 j ja 10 c pohjalta alkuperäiskansa oikeuksien ja luonnonvarojen käyttöön liittyvän saamelaisten perinteisen tiedon ja saamelaisten alkuperäiskansa oikeuksien parempaa huomioimista. Osana yleissopimuksen toimeenpanoa Saamelaiskäräjät on lisäksi osallistunut aktiivisesti niin sanotun Nagoyan pöytäkirjan kansalliseksi implementoimiseksi säädetyin geenivaralain täytäntöönpanoon ja valmisteluun yhteistyössä ympäristöministeriön kanssa. Työn tarkoituksena on luoda geenivaralain tarkoittama, saamelaisten hallussa olevia geenivaroja ja niihin liittyvää perinteistä tietoa koskeva tietokanta. Muita kertomusvuoden aikana valmistelussa edelleen olleita lainsäädännön merkittäviä ja laajoja uudistamishankkeita olivat sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaisuudistus, jonka tuloksena aloittivat kertomusvuonna toimintansa uudet

hyvinvointialueet, jotka jatkossa toimivat koko maassa sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäjinä, ja joista Lapin hyvinvointialueella on päävastuu saamen kielten ja kulttuurin mukaisten sote -palveluiden järjestämisestä. Lainsäädännön uudistushankkeissa Saamelaiskäräjät on pyrkinyt edistämään saamelaiskulttuurin heikentämiskiellon ja viranomaisten saamelaisten oikeuksien edistämismääräyksen toteutumista vahvistamista.

5. SAAMELAISTEN KOTISEUTUALUEEN YMPÄRISTÖ, MAANKÄYTTÖ JA PERINTEISET ELINKEINOT

Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät on pyrkinyt edistämään perinteisten saamelaiselinkeinojen asemaa ja ympäristön ja maan käyttöä kestäväällä tavalla usealla eri tasolla. Vuotta on värittänyt erityisesti koronapandemia, Tenon lohienkalastuksen täyskielto sekä poikkeustalven 2019-2020 aiheuttamat porotuhot ja niihin liittyvien korvausten käsittelyn pitkittyminen ja ongelmallisuus. Saamelaisten perinteisen kalastuksen osalta erityisen merkittävää oli valtioneuvoston kertomusvuodeksi tekemä päätös kieltää lohienkalastus kokonaan Tenojoen vesistöalueella koko kalastuskaudeksi. Saamelaiskäräjät pyrki vaikuttamaan siihen, että kalastuskaudeksi 2021 olisi saatu aikaan kompromissiratkaisu, joka olisi turvannut sekä lohikantojen tilaa että saamelaisten oikeuksia alkuperäiskansana. Lohienkalastus kuitenkin kiellettiin kalastuskaudeksi täysin myös saamelaisilta kalastusoikeuksien haltioilta, eikä Saamelaiskäräjät pitänyt tätä oikeudenmukaisena. Jäämeren radan sisältänyt Pohjois-Lapin maakuntakaava 2040 palautettiin keväällä 2021 jatkovalmisteluun siten, että kaavasta poistetaan Jäämeren rataa koskevat merkinnät. Lapin liiton valtuuston päätös kaavan palauttamisesta jatkovalmisteluun oli suuri helpotus niin saamelaisille ja Saamelaiskäräjille.

Kertomusvuonna korkein hallinto-oikeus hylkäsi Saamelaiskäräjien valituslupahakemuksen koskien koneellista kullanhuhdonta Metsähallituksen päätöksellä perustetulla Riskaskama-Kokkovaara-Suksivaaran suojelumetsäalueella Sodankylän kunnassa. Päätös on periaatteellisesti erittäin merkittävä, sillä suojelumetsä on arvioitu arvokkaaksi vanhan metsän kokonaisuudeksi alueella olevien puuston luonnontilaisten rakennepiirteiden ja elinympäristöjen sekä lajihavaintojen perusteella. Tästä huolimatta koneellista kullanhuhdonta katsottiin voitavan alueella voimassa olevan lain mukaan harjoittaa. Tämä on Saamelaiskäräjien käsityksen mukaan valitettavaa ja kertoo voimassa olevan lainsäädännön vakavista puutteista. Kertomusvuoden saamelaisten oikeuksien edistämisen kannalta keskeisimpiä toimia ympäristösektorilla on ollut saamelaisten kotiseutualueen valtion hallinnoimien alueita koskevan luonnonvarasuunnitelman 2022-2027 toimenpideohjelman laatimiseen liittynyt yhteistoiminta Metsähallituksen kanssa. Yhteistoimintaan kuuluivat useampiosaiset saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut sekä Akwé: Kon -toimintamallin mukaiset toimet, joiden ohella Saamelaiskäräjien edustajat osallistuivat suunnittelua varten perustetun yhteistyöryhmän kokouksiin. Toimintavuonna ympäristösektori on edistänyt saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamisen kannalta keskeisiä tavoitteita Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vahvistamista koskeneissa neuvotteluissa ympäristöministeriön kanssa. Ympäristösektori on lisäksi edistänyt saamelaiskulttuurin huomioimista ympäristöpäätöksenteossa mm. osallistumalla vuorovaikutuksessa ympäristöministeriön ja kansallisen art. 8 (j) asiantuntijatyöryhmän kanssa luonnon monimuotoisuuden suojelun kansalliseen toimeenpanoon sekä ympäristövaikutusten arviointimenettelyn kehittämiseen Luonnonsuojelulain uudistuksen yhteydessä ympäristösektori on myötävaikuttanut saamelaiskulttuurin ja saamelaisten kotiseutualueen erityispiirteiden huomioimiseen sääntelyssä erityisesti ekologisen kompensaation osalta.

6. SAAMELAISTEN KIELELLISET OIKEUDET

Saamelaisten kielellisiä oikeuksia on pyritty edistämään eri keinoin, mutta saamen kielilain toimenpito toteutuu valitettavasti yhä lain vähimmäistasolla. Tietoa saamelaisten kielellisistä oikeuksista ja saamen kielilaista on tarvetta lisätä sekä viranomaisten, että saamelaisten keskuudessa. Toisaalta on huomattavissa, että eri viranomaisten keskuudessa on herännyt kiinnostaa kehittää saamenkielisiä palveluitaan. Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät osallistui saamenkielisten viranomaisten verkostoon sekä tiedottajien verkostoon ja tavoitteena on saattaa nämä jatkuvaksi toiminnaksi Kertomusvuonna sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja pelastustoimea koskevan uudistukseen yhteydessä korjattiin saamen kielilakia. Tavoitteena oli, etteivät saamelaisten kielelliset oikeudet heikkenisi uudistuksessa. Saamelaiskäräjät esitti neuvotteluissa saamelaisten kielellisiä oikeuksia kehittäviä toimenpiteitä, kuten oikeutta saada palvelua saamen kielellä, mutta esitykset eivät saaneet kannatusta, koska lakiin haluttuun tehdä vain välttämättömät

muutokset. Sote-uudistus luo uhkakuvia saamenkielisten palveluiden heikkenemiselle, mutta toisaalta tarjoaa mahdollisuuden kehittää palveluntarjontaa oikein resursoituna. Suurimpana haasteena kielellisten oikeuksien toteutumisessa on edelleen se, etteivät saamelaiset voi käytännössä asioida omalla kielellään, koska viranomaisissa ei työskentele tarpeeksi saamen kielen taitosta henkilökuntaa. On jatkuva tarve kouluttaa lisää saamen kielten kääntäjiä ja tulkkeja ja toisaalta eri alojen saamenkielisiä ammattilaisia. Tätä varten on rakennettava erillisiä saamelaisten tarpeisiin räätälöityjä koulutusohjelmia. Digitalisaatio ja palveluiden siirtyminen suuriin sähköisiin järjestelmiin on vaikeuttanut merkittävästi saamenkielisten palveluiden saatavuutta, koska näissä saamenkieliset palvelut on jätetty huomioimatta kokonaan, eivätkä viranomaiset ole resursoineet tarpeeksi näiden palveluiden kehittämistä.

Saamelaiskäräjät osallistui hallitusohjelman mukaisiin kansalliskielistrategian ja kielipoliittisen ohjelman valmisteluun. Erityisesti kielipoliittisen ohjelman merkitystä saamen kielelle on vaikea arvioida vielä. Suomessa saamen kielten elvyttämiseksi on laadittu toimenpideohjelma, jonka toimeenpaneminen on edelleen osittain kesken ja uusia toimenpidetarpeita on. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan kertomusvuonna valmistuneeseen opetus- ja kulttuuriministeriön saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämissuunnitelman raporttiin (OKM 2021:25) on koottu keskeiset tavoitteet saamen kielten kehittämiseksi ja raportin toimeenpano vaatii valtiolta panostusta. Kertomusvuonna on valmistauduttu YK:n maailman alkuperäiskansojen kielten vuosikymmen (IDIL 2022-2023) alkuun. Kaikki Suomessa puhutut saamen kielet on määritelty uhanalaisiksi, ja näistä inarin- ja koltansaamen kielet erittäin uhanalaisiksi, Kielivuosisuunnitelman tarjoaa mahdollisuuden kehittää saamen kielten elvyttämistyötä. Saamelaiskäräjät on jatkanut yhteistyötä Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjien kanssa järjestäen yhdessä saamen kielten viikon.

7. SAAMELAISTEN KULTTUURI- JA KIELIPESÄTOIMINTA

Saamelaiskäräjät sai opetus- ja kulttuuriministeriöltä yhteensä 1,4 miljoonaa euroa käytettäväksi saamenkieliseen kulttuuri- ja kielipesätoimintaan vuonna 2021. Lisäksi vuodelta 2020 jäänyttä valtionavustuksesta 120546,11 euroa oli käytettävissä ajalla 1.1.-31.7.2021. Kulttuuri- ja kielipesätoimintaan tarkoitettua valtionavustusta käytettiin olemassa olevan kielipesätoiminnan turvaamisen lisäksi kulttuuri- ja kielipesätoiminnan koordinaatioon sekä materiaalityöhön. Vuonna 2021 Suomessa toimi yhteensä 12 kielipesäryhmää: Utsjoella, Nuorgamissa, Karigasniemellä, Sevettijärvellä, Inarissa 2, Ivalossa 2, Vuotsossa, Sodankylässä, Rovaniemellä sekä Oulussa. Elokuusta 2021 alkaen Rovaniemellä toimi 2 kielipesäryhmää, toinen 1-3- vuotiaille ja toinen 4-6- vuotiaille. Kaikista kielipesäryhmistä 2 on koltansaamenkielisiä, 3 inarinsaamenkielisiä ja 7 pohjoissaamenkielisiä. Toiminnassa oli syksyllä 2021 yhteensä 86 lasta ja 29 työntekijää, mikä on enemmän kuin edellisellä vuonna. Saamelaiskäräjillä toimii kielipesäohjaaja, jonka työnkuvaan kuuluu mm. kielipesäryhmien pedagoginen ohjaus, kielipesien valtionavustuksen hallinnointiin ja koordinointiin liittyvät tehtävät, vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö sekä yleinen konsultointi kielipesiin liittyvissä asioissa. Vuonna 2021 käynnistettiin Saamelaiskäräjien ja Kansallisen koulutuksen arviointikeskus Karvin välinen yhteistyö arviointityökalun kehittämiseksi saamelaisen varhaiskasvatuksen tarpeisiin. Yhteistyö on todella merkittävä ja tärkeä askel saamelaisen varhaiskasvatuksen kentällä. Materiaalituotantona työstettiin laajaa tunnekasvatusmateriaalia kaikilla kolmella saamen kielellä yhteistyössä Värinautittu-ryhmän kanssa sekä päivitettiin Kuati.fi- materiaalipankkia. Kielipesätoiminnan kehittämispäivät järjestettiin kahdesti ja lisäksi kielipesätyöntekijöille järjestettiin useampia lyhyitä koulutustapahtumia.

8. SÁMI GIELLAGÁLDU

Sámi Giellagáldu (Saamen Kielikaltio) on yhteispohjoismainen Saamelaisen Parlamentaarisen Neuvoston alaisuudessa toimiva saamen kielten ammatti- ja resurssikeskus, jonka tehtäviin kuuluvat kielenhuolto, kielen kehittäminen, sanastotyö, kielen normitus ja neuvonta saamen kieliä koskevissa kysymyksissä. Sámi Giellagáldun toiminta jatkui vuonna 2021 Suomen, Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjien solmiman yhteistyösopimuksen turvin. Sámi Giellagáldun toimintaa rahoittivat Suomen, Ruotsin ja Norjan Saamelaiskäräjät kieliyhteistyöhön käytettävissä olevin resurssein. Ammatti- ja resurssikeskuksen toimintaa johti ja koordinoi vuonna 2021 Suomen Saamelaiskäräjät. Toiminnassa olivat mukana etelä-, luulajan-, pohjois-, inarin- ja koltansaamen kielet. Vuoden 2021 aikana Sámi Giellagáldun toiminnan tuloksena luotiin saamen kielisiin 985 uutta termiä ja annettiin 7 uutta normitusta sekä pidettiin 13 kielijaoston kokousta. Suomen, Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjät jatkoivat työskentelyä vuonna 2020 Sámi Giellagáldulle valitun pysyvän organisaatiomallin toteuttamiseksi, jotta toiminta käynnistyisi valitun organisaatiomallin mukaan vuoden 2022

aikana. Valitun mallin mukaan Sámi Giellagáldun toiminta organisoidaan Norjan Saamelaiskäräjien yhteyteen kaikkien kolmen Saamelaiskäräjien yhteisenä toimintana. Suomen, Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjät ovat hyväksyneet yhteistyösopimuksen uuden organisaatiomallin mukaisen Sámi Giellagáldun toiminnan järjestämiseksi. Sámi Giellagáldun johtajan virka julistettiin haettavaksi 21.12.2021.

9. SAAMENKIELISET VARHAISKASVATUSPALVELUT

Varhaiskasvatuslain 8 §:n edellyttämää äidinkielistä varhaiskasvatusta annettiin vuonna 2021 yhteensä noin 90 lapselle, joista valtaosa oli saamelaisten kotiseutualueella. Lasten kasvaminen omaan kieleen ja kulttuuriin kotiseutualueen ulkopuolella on huomattavan haastavaa. Kotiseutualueen kun-tien ulkopuolista saamenkielistä varhaiskasvatusta ei tueta erityisellä valtionavustuksella, joka Saa-melaiskäräjien mielestä olisi tarpeen. Saamelaiskäräjien kautta maksettiin saamelaisten kotiseutualueen kunnille 240 000 euroa saamenkielisen varhaiskasvatuksen saatavuuden turvaamiseksi. Määräraha turvaa toiminnan säilymisen saamenkielisinä ja saamelaista varhaiskasvatuspedagogiikkaa toteuttavina yksikköinä. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen suurin haaste on puute ammatillisen kelpoisuuden ja hyvän saamen kielen taidon omaavista työntekijöistä. OKM myönsi vuoden lopussa rahoituksen Oulun yliopiston 3-vuotiselle saamenkielisten varhaiskasvatuksen opettajien ja varhaiskasvatuksen erityisopettajien koulutushankkeelle.

10. SAAMELAISOPETUS JA OPPIMATERIAALITYÖ

Saamelaisopetuksen oppilaiden enemmistö käy koulua saamelaisten kotiseutualueen kunnissa, joissa asuu noin 35 % saamelaislapsista ja -nuorista. Kotiseutualueen kunnat järjestävät saamenkielistä sekä saame-suomikaksikielistä perusopetusta että saamen kielten aineenopetusta. Kotiseutualueen ulkopuolella annetaan pääasiassa 2 vt perusopetusta täydentävää kielen opetusta, joka ei ole varsinainen oppiaine. Saamen kielten ja saamenkielistä opetusta saavien oppilaiden määrä kotiseutualueen kunnissa nousi hieman lukuvuoden 2021-2022 alussa, ollen 489. Oppilasmäärä muualla maassa nousi hieman, ollen yhteensä 233. Kokonaisoppilasmäärä oli yhteensä 722. Saamen kielten aineenopetusta saa yhteensä 479 perusopetuksen ja lukion oppilasta. Saamenkielistä opetusta annetaan yhteensä 188 perusopetuksen oppilaalle ja kaksikielistä tai kielikylpyopetusta yhteensä 55 oppilaalle. Inarinsaamen opetuksessa on yhteensä 124, koltansaamen opetuksessa 56 ja pohjoissaamen opetuksessa 542 oppilasta. Saamen kielten opiskelijoita lukiossa on hälyttävän vähän, 57. Saamelaisopetuksen pitkään jatkuneita ongelmia ovat 1) opetuksen alueellinen kahtia jakautuneisuus ja saamelaisoppilaiden oman kielen ja omakieliseen opetukseen liittyvä opetuksen lainsäädännöstä ja rahoituksesta johtuva eriarvoisuus, 2) puute hyvätasoisista ja voimassaolevien opetussuunnitelman perusteiden mukaisista oppimateriaaleista, 3) puute kelpoisuuden omaavista saamenkielistä opettajista erityisesti aineenopetuksessa, 4) saamen kielten heikko asema lukiossa ja ylioppilastutkinnossa, 5) saamenkielisten opettajien koulutuspolkujen puuttuminen yliopistoista, sekä lisäksi 6) saamelaisia, saamelaisten historiaa, saamen kieliä ja kulttuuria sekä asemaa yhteiskunnassa koskevan tiedon puuttuminen opetuksesta. Opetus- ja kulttuuriministeriö on vuodesta 2018 alkaen rahoittanut kahta hanketta, joiden tavoitteena on parantaa tilannetta. Lisäksi ministeriön asettama saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä (2020-2021) teki laajat selvitykset em. kysymyksistä. Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke (2018-23) www.saamenetaopetus.com kehittää saamen kielten opetusta valtakunnallisesti. Sen oppilasmäärä on kasvanut vuosittain, ollen lukuvuonna 2021-22 yhteensä 109. Hankkeessa on mukana 38 opetuksen järjestäjää ja 75 koulua ympäri maata. Hanke kehittää saamen kielten etäopetuksen pedagogiikkaa ja teknisiä toteuttamistapoja ja sen tavoitteena on purkaa opetuksen valtakunnallista kahtia jakautuneisuutta luomalla saamen kielten etäopetukselle pysyvä malli ja tuomalla saamen kielen oppiminen osaksi jokaisen saamelaisoppilaan normaalia koulunkäyntiä. Oulun yliopiston OKM:n rahoituksella käynnistämän kolmevuotisen saamenkielisten aineenopettajien koulutushankkeen (Ketterä korkeakoulu 2019-2022) odotetaan parantavan opettajatilannetta. Hanke on kehittänyt saamen kielten ainedidaktiikan ja saamelaisen kirjallisuuden opintoja opettaja -opiskelijoille ja järjestänyt saamen kielten perus- ja aineopinnot sekä opettajan pedagogiset opinnot.

Ministeriön vuonna 2020 asettama saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä luovutti esityksensä opetus- ja kulttuuriministerille 15.4. Loppuraporttinsa (OKM 2021:25) lisäksi se luovutti ministereille neljä erillisselvitystä, joissa selvitettiin 1) saamenkielisen oppimateriaalin saatavuutta ja tulevia tarpeita, 2) saamenkielisten opettajien koulutuspolkuja ja tulevia tarpeita, 3) suomen- ja ruotsinkielisten perusopetuksen oppimateriaalien sisältämän saamelaistiedon määrää ja laatua sekä 4) saamenkielisen sosiaali-

ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilannetta ja kehittämistarpeita. Saamelaiskäräjät tehosti viranomaisneuvottelua ja poliittista vaikuttamista esiin nostettujen epäkohtien korjaamiseksi ja saamelaisopetuksen kokonaisvaltaiseksi kehittämiseksi. OKM:n työryhmälle tehty selvitys osoitti, että saamenkielisen oppimateriaalin tilanne on kriittinen. Saamelaiskäräjät tuottaa saamen kielten ja saamenkielisessä opetuksessa tarvittavan oppimateriaalin. Tarkoitukseen valtion talousarviossa osoitettu rahoitus, vuodesta 2015 alkaen 500 000 €/vuosi, on osoittautunut riittämättömäksi. Eduskunta hyväksyi 4. lisätalousarviossa joulukuussa 500 000 euron korotuksen saamenkielisen oppimateriaalin tuottamiseen vuodelle 2022. Oppimateriaalien saamelaistietoa koskenut selvitys osoitti, että tieto on vähäistä, epätasaista, kuvien käyttö ongelmallista ja, että oppimateriaali luo usein stereotyyppistä saamelaiskuva. Saamelaisia käsitellään useimmiten menneisyyteen kuuluvana ryhmänä ja menneessä aikamuodossa. Saamelaiskäräjät pyrki kohentamaan tilannetta mm. osallistamalla Helsingin yliopiston Demokratia ja ihmisoikeudet -hankkeeseen, joka tuotti opettajille ja opettajankoulutuslaitoksille suunnatun materiaali-kokonaisuuden saamelaisista, alkuperäiskansojen ihmisoikeusperustasta, historiasta ja koulun roolista, kielellisistä ja kulttuurisista ihmisoikeuksista, ilmastonmuutoksen vaikutuksista saamelaisiin sekä vinkkejä opettajille ja kasvattajille. Saamelaiskäräjät käynnisti yhteistyössä Nuorten Akatemian kanssa OPH:n rahoittaman Kulttuurien koulu -hankkeen (2021-22), jossa tarjotaan opettajille ilmaista täydennyskoulutusta saamelais- ja romaninuorten kohtaamiseen. Lisäksi Saamelaiskäräjät jatkoi Opetushallituksen tukemana (mahdollisuus 2 kk päivitystyöhön/vuosi) saamelaistietoa kou-luille tarjoavan www.oktavuohta.com -sivuston toimittamista. Sivuston ylläpitoa ja kehittämistä varten ei ole saatu pysyvää eikä riittävää rahoitusta. Vuonna 2021 voimaan tullut uusi oppivelvollisuuslaki mahdollistaa oppivelvollisuuden suorittamisen Saamelaisalueen koulutuskeskuksen saamen kielen ja kulttuurin vähintään lukukauden pituisessa koulutuksessa. Tämä mahdollistaa peruskoulussa saadun opetuksen täydentämisen ja vahvistaa mahdollisuuksia saamenkielisiin työtehtäviin johtaviin jatkokoulutuksiin. Kokemuksia uuden lain vaikutuksista ei ole vielä. Saamelaiskäräjät ja OKM järjestivät joulukuussa saamelaisopetuksen pohjoismaisen foorumin www.rajahissameoahpahu.com. Tapahtuma loi pohjaa tulevien vuosien kehittämistyölle kartoittamalla saamelaisopetusta koskevaa säännöstöä, saamelaisoppilaan kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia, opetussuunnitelmanormeja, resursseja, etäopetuksen käytäntöjä ja opettajakoulutuksen tarpeita Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa.

11. KULTTUURITOIMINTA

Saamelaiskäräjät jakoi vuoden 2021 avustuksina 179 000 € Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämän erityisavustuksen saamenkielisen kulttuurin edistämiseen ja Pohjoismaisten saamelaisjärjestöjen tukemiseen sekä Utsjoen kirkkotupien ylläpitoon. Määrärahaa myönnettiin toiminta- ja projektiavustuksia inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielillä toimiville saamelaisyhdistyksille, työskentely- ja projektiavustuksia saamelaistaiteilijoille ja käsityöntekijöille sekä julkaisuavustuksia mm. musiikin ja inarinsaamenkielisen lehden julkaisemiseksi. Saamelaiskäräjät haki vuoden 2021 syksyllä hankerahoitusta vuosille 2022-2023 Duodji -Akatemian toiminnan käynnistämiseksi ja kehittämiseksi Rahoitusta ei kuitenkaan myönnetty. Saamelaiskäräjät on jatkanut Pohjoismaiden neuvoston (SPN) vuoden 2021-2022 toimintasuunnitelman mukaisesti valmisteluja, joita on tehty kulturárbbi ja árbevierolaš dieđu (kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon) osalta Saamelaiskärjillä Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Tavoitteena on yhtenäinen linjaus saamelaisen kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon vastuullisesta, eettisesti kestävästä käytöstä ja suojelusta. OKM järjesti vuoden 2021 marraskuussa Suomen, Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjien, Museoviraston, tekijänoikeusyhdistysten ja tutkijoiden kanssa ”Conference on the protection of Nordic Indigenous Traditional knowledge and Intellectual Property” -hybridiseminaarin asiantuntijoille. Kulttuurilautakunta piti vuonna 2021 yhteensä 6 kokousta. Kokoukset pidettiin etäyhteyksin hybridikokouksina, jossa sihteeri ja osa jäsenistä ja kutsutuista asiantuntijoista oli paikalla Inarissa Sajoksessa.

12. SAAMENKIELISET SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT

Saamelaiskäräjät on esittänyt vakavan huolensa siitä, että saamelaisten asemaa alkuperäiskansana ei ole huomioitu kansallisessa sosiaaliturvauudistuksessa. Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi vuonna 2021 valtion talousarviossa (mom. 33.60.36) myönnettiin 562 000 euroa, jossa on lisäystä aiempaan vuoteen 82 000 euroa. Määrärahan korotuksen yhteydessä on haluttu vahvistaa palvelujen kehittämistä ja valtionavustuksen turvin tehdyn toiminnan koordinaatiota erityisesti huomioiden mielenterveyspalveluihin kohdistuvat lisääntyneet tarpeet. Saamelaisten kotiseutualueen kuntia tuettiin uusien

saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden järjestämisessä. Saamelaiskäräjät myös kehitti ja yhdenmukaisti kuntien asiakastytyväisyystietojen raportointia ja vaikuttavuuden arviointia sekä tuotti kiireellisimpiä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille suunnattuja saamenkielisiä materiaaleja kaikilla kolmella saamen kielellä. Valtion määräraha on toimiva rahoitusmekanismi saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen turvaamiseksi. Saamelaiskäräjät ja saamelaisten kotiseutualueiden kunnat ovat kuitenkin vuosittain nostaneet esille, että valtion talousarvioon varattu määräraha on riittämätön. Saamelaisten kotiseutualueen kuntien antaman selvitysten mukaan palvelutuotannon kustannukset ovat kasvaneet nousseiden palkkakustannusten ja palvelutarpeen kasvun johdosta. Myös kotiin vietävien palveluiden tarve on kasvanut. Valtionavustuksen määrä ei kuitenkaan ole kasvanut samassa suhteessa kuntien palkkakulujen kanssa. Tästä johtuen valtionavustus ei vuonna 2021 enää riittänyt kuntien esittämien kustannusten avustamiseen kokonaisuudessaan. Vuonna 2021 Saamelaiskäräjien nimeämä asiantuntijajäsen on osallistunut Lapin hyvinvointialueen väliaikaisen valmistelutoimielimen (vate) toimintaan elokuusta 2021 alkaen. Saamelaiskäräjät on myös tuonut saamelaisten palvelutarpeita esiin alueellisesti toteutettavissa sote-kehittämishankkeiden valmistelussa. Tulevaisuuden sote-keskusohjelma -hankkeen täydentävässä valtionavustushakemuksessa ei huomioitu saamelaisten palvelutarpeita eikä niihin tarvittavia kehittämistoimia Saamelaiskäräjien esittämällä tavalla. Saamelaiskäräjät esitti jo käynnissä olevien mielenterveys- ja päihde sekä lasten, nuorten ja perheiden palveluiden kehittämisen lisäksi toimia mm. saamelaisten ikäihmisten, saamelaiskulttuurin huomioivan lastensuojelun, palveluiden digitalisoinnin sekä tarpeen, saatavuuden, laadun, vaikuttavuuden, yhdenvertaisuuden seurantaa ja mittariston kehittämistä. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden kehittämiskasvu kasvaa entisestään, sillä tarvittaviin toimenpiteisiin ei alueellisesti kohdisteta resursseja. Saamelaiskäräjät on esittänyt huolensa siitä, että saamelaisten palvelutarpeita ei riittävästi huomioida kansallisen Tulevaisuus sote-keskus hankkeen ohjelman toimeenpanossa. Saamelaiskäräjät on pyrkinyt edistämään, sitä että tietojohdantamisen infrastruktuurissa huomioitaisiin tietoturva- ja tietosuojakysymykset saamelaisiin liittyen ja on tähän liittyen osallistunut Lapin ICT-muutoshankkeen valmisteluun. Saamelaisten ikäihmisten palvelutarpeita edistettiin huomioitavaksi Ikäystävällinen Lappi – Kotona turvallisesti tulevaisuuden kodeissa valtionavustushakemuksesta. Saamelaiskäräjät uudisti 30-vuotta täyttävän yhteistyösopimuksensa Kelan kanssa. Kelan ja saamelaiskäräjien uudistetussa yhteistyösopimuksessa sovitaan mm. seuraavista asioista: Kela pyrkii suunnitelmallisesti edistämään saamen kielilain toteutumista käytännössä, kehittää aktiivisesti saamenkielisiä palveluja, mukaan lukien sähköisen asioinnin palveluita, pyrkii huomioimaan saamelaisen kulttuurin erityispiirteet ja –tarpeet etuusohjeistuksessaan, kääntää saameksi lomakkeita ja sähköisen asioinnin asiakirjoja, viestii saamenkielisistä palveluista säännöllisesti, huomioi rekrytoinnissa saamen kielen taidon ja kulttuuriosaamisen sekä huomioi tutkimustyössään saamelaiset erityisryhmänä.

Saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin yhteyteen on valmisteltu psykososiaalinen tuki. Posken saamelaisyksikkö osallistui Lapin sairaanhoitopiiri julkaiseman selvityksen valmisteluun Psykososiaalinen tuki Saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn aikana (LSHP 2021). Psykososiaalisen tuen järjestämistä varten käynnistettiin sopimusneuvottelut valtioneuvoston kanslian, Lapin sairaanhoitopiiriin, Saamelaiskäräjien ja kolttien kyläkokouksen kesken.

13. NUORISONEUVOSTON TOIMINTA

Nuorisoneuvosto sai opetus- ja kulttuuriministeriöltä toiminta-avustusta 173 000 euroa käytettäväksi 1.1.2021-31.12.2022 väliselle ajalle. Myönnettyllä avustuksella tuetaan saamelaisnuorten osallisuutta, yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa sekä kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Toiminta-avustukseen sisältyy nuorisoneuvoston toiminnan lisäksi Saamelaisnuorten taidetapahtuman järjestäminen. Nuorisoneuvoston päätavoitteet kertomusvuonna liittyivät saamelaisnuorten osallisuuden tukemiseen. Nuorisoneuvosto piti kertomusvuonna kahdeksan kokousta ja järjesti yhteispohjoismaisen saamelaisnuorten konferenssin etäyhteyksin. Nuorisoneuvostolla oli vuonna 2021 käynnissä OKM:n rahoittama Dihtosis-hanke, jossa jaettiin tietoa saamelaisista Suomen kouluihin ja oppilaitoksiin. Lisäksi nuorisoneuvosto kehitti digitaalista nuorisotyötä ja saamenkielisiä nuorille suunnattuja mediasisältöjä.

Tuomas Aslak Juuso
Puheenjohtaja

Kalle Varis
lakimiessihtööri

(Saamelaiskäräjät päätti kertomuksesta kokouksessaan 22.2.2022)